

РОЗКРИТТЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ» У ПРАЦЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Постановка проблеми. Нині професійні психологи, соціальні педагоги та інші фахівці повинні допомогти батькам у вихованні дітей. Дослідження засвідчують, що такої допомоги потребують не тільки неблагополучні родини, а й цілком благополучні. Тому набуття й накопичення систематичних знань із педагогіки, що мають життєво важливе значення для соціального педагога, є важливим чинником розвитку його професійно-педагогічної культури.

Аналіз останніх публікацій. Розкриттю суті соціально-педагогічної діяльності, основних напрямів, змісту, форм і методів її здійснення присвячено праці В. Бочарової, О. Безпалько, І. Зверевої, А. Капської, І. Козубовської, В. Поліщук та інших дослідників.

Невирішена раніше частина проблеми. За безумовної важливості досліджень сучасних науковців значення соціально-педагогічної діяльності у формуванні професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах (ВНЗ) висвітлено недостатньо і потребує використання нових підходів до систематизації та осмислення.

Мета статті. Для розуміння сутності та структури професійно-педагогічної культури (ППК) ми розглянемо одне із основних понять соціальної педагогіки – соціально-педагогічну діяльність, що сприяє розвитку ППК соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб визначити поняття «соціально-педагогічна діяльність», розглянемо родові поняття по відношенню до нього – «діяльність» та «педагогічна діяльність».

Поняття «діяльність» є тією категорією, що вивчається й функціонує в багатьох науках. Філософи розуміють діяльність як спосіб відтворення соціальних процесів, самореалізації людини, її зв'язків з навколишнім світом.

Це поняття розробляється як принцип пояснення соціального буття й методологічний інструмент, що виявляє специфіку взаємозв'язку людини зі світом [13, с. 36].

Наше дослідження спирається на особистісний аспект діяльності як спосіб самореалізації людини.

Психічна будова діяльності розглядається у працях вітчизняних психологів з різних аспектів. Згідно з теоріями Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна діяльність можна описати як складну систему, найбільш значущими елементами якої є потреби, мотиви, цілі, завдання, дії, операції, способи.

Академік С. Максименко вважає, що «діяльність – це свідомо активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети» [10, с. 70].

Основним структурним елементом діяльності є дія. Вона має свій мотив, спосіб, результат, котрі не тільки не суперечать, а й сприяють здійсненню усієї діяльності. Ці елементи перебувають у взаємозв'язках і взаємозумовленості.

У психології діяльність трактується як «...мотивований процес використання тих або інших засобів для досягнення мети» [7, с. 288].

До основних компонентів діяльності академік С. Гончаренко відносить суб'єкт з його потребами; мету, згідно з якою перетворюється предмет в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності [5, с. 98].

У нашому дослідженні ми орієнтуємося на структурно-функціональну й динамічну характеристики діяльності.

Методологічні підходи до визначення поняття «педагогічна діяльність» відображено в працях Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна та ін.

Дослідник Л. Беляєва подає філософське розуміння педагогічної діяльності. По-перше, це передача соціального досвіду, соціальне наслідування, що є необхідною умовою життя суспільства, його постійного відтворення й розвитку. Педагогічна діяльність розглядається як «вид духовно-практичної діяльності, існування якої зумовлене потребами суспільства в соціальному спадкуванні й відтворенні людини як суб'єкта суспільних відносин» [2, с.53].

По-друге, антропологічний вимір педагогічної діяльності відображає залежність систем виховання від розуміння сутності людини та її місця у світі, дає можливість визначити її тип за перевагою тих або інших рис у реально існуючій системі виховання, світоглядні, методологічні основи системи виховання, цілей педагогічної діяльності.

У цьому аспекті актуалізується необхідність філософського осмислення образу сучасної людини як основи антропологічної матриці педагогічного цілепокладання, що відображає системний погляд на людину, гуманістичний підхід до її соціокультурного відтворення й самовиробництва.

По-третє, філософія педагогічної діяльності є філософією «...входження людини в культуру, що служить методологічною підставою структури й технології педагогічної діяльності. Відповідно до трьох шарів культури педагогічна діяльність має такі три шари: практично-діяльнісний, інформаційно-пізнавальний, ціннісно-зорієнтований» [2, с. 53].

Педагогічну діяльність як особливий вид соціальної діяльності, що передбачає передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їхнього особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві, розглядає В. Сластьонін [11, с. 24].

Конкретизуючи поняття «педагогічна діяльність», М. Галагузова визначає її як різновид професійної діяльності, спрямовану на передачу соціокультурного досвіду за допомогою навчання й виховання на створення умов для особистісного розвитку тих, кого навчають. Педагогічна діяльність має регламентований, безперервний, планомірний характер, вона спрямована на всіх дітей. Об'єктом педагогічної діяльності можуть бути й дорослі, наприклад, у системі професійної освіти [3, с. 105].

І. Зимня визначає педагога суб'єктом діяльності, котрий становить сукупність, сплав індивідуальних, особистісних, властиво суб'єктних якостей, адекватність яких вимогам професії забезпечує ефективність його праці [8, с. 165].

Соціально-педагогічна діяльність за своєю суттю дуже близька до педагогічної діяльності, з якої вона виокремилася, проте вона має й свою специфіку. Розгляньмо докладніше її природу, зміст та відмінні риси.

У своїх дослідженнях Н. Бурая, А. Капська, І. Козубовська, Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик, Л. Міщик та ін. підкреслюють значення діяльнісного підходу для визначення суті соціально-педагогічної діяльності.

Науковці Л. Нагавкіна, О. Крокінська та ін. визначають предметом діяльності соціального педагога двохсторонній процес: процес становлення дитини як суб'єкта соціального життя й процес створення педагогічно доцільного середовища. При цьому об'єкт його уваги – завжди конкретна складна життєва ситуація, а мета – створення умов для успішного розвитку даного двохстороннього процесу [9].

Ключовим поняттям соціальної педагогіки як теорії В. Нікітін вважає соціально-педагогічну діяльність, що полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості, в передачі індивідові (в освоєнні ним) соціального досвіду людства, знаходженні або відновленні соціальної орієнтації соціального функціонування. До соціально-педагогічної діяльності автор відносить такі процеси: освіту, навчання й виховання, інтеріорізацію й екстеріорізацію соціокультурних програм і суспільної спадщини [12, С. 35].

На думку М. Галагузової, соціально-педагогічна діяльність — це різновид професійної діяльності, спрямованої на надання допомоги дитині в процесі її соціалізації, освоєння нею соціокультурного досвіду й створення умов для її самореалізації в

суспільстві [3, С.107]. Сутність соціально-педагогічної діяльності полягає в способі гармонізації відносин людини, групи й середовища на основі задоволення потреби в соціокультурній адаптації й самореалізації, що здійснюється на основі розвитку особистості, з одного боку, і педагогічного середовища – з іншого [Там само]

«Соціально-педагогічна діяльність спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини», – вважає О. Безпалько [1, с.13]

Зарубіжні дослідники К. Магер, Х. Міскес, Ф. Прюс та ін. підкреслюють, що соціально-педагогічна діяльність за сучасних умов, крім виховних завдань, виконує важливі суспільні функції – сприяє попередженню неблагополуччя, в значній мірі стабілізує суспільство. Вона є важливою складовою частиною соціальної політики сучасних держав, спрямованої на створення умов для повноцінного розвитку людини, і відрізняється своєрідністю національних традицій, економічних і соціальних умов [6, с. 43].

На думку Л. Беляєвої та М. Беляєвої, СПД має своїм об'єктом не всіх людей, а лише окремі й лише певної категорії, й може здійснюватися не тільки в рамках навчально-виховної установи, але й у набагато більше широкому соціальному просторі, соціальному середовищі, соціумі [2].

Важливим методичним принципом визначення сутності будь-якої діяльності є вказівка на її зв'язок із зумовлюючими її потребами. Соціально-педагогічна діяльність покликана служити задоволенню потреб індивіда або групи в соціокультурній адаптації й самореалізації. Потреба в ній виникає тоді, коли в індивіда, особистості, групи складається проблемна ситуація у взаєминах із середовищем.

На думку Ю. Галагузової, соціально-педагогічна діяльність завжди є адресна, спрямована на конкретну дитину й розв'язання її індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство, за допомогою вивчення особистості дитини й оточуючого її середовища, складання індивідуальної програми допомоги дитині, тому вона локальна, обмежена тим тимчасовим проміжком, протягом якого вирішується проблема дитини [4].

Історичний аналіз розвитку соціально-педагогічної діяльності дозволяє стверджувати, що її практичний аспект протягом довгого часу виступав як духовна діяльність (любов, співчуття, допомога ближньому, милосердя тощо), котра, в свою чергу, завжди була пов'язана з проблемною ситуацією [14, с. 88]. Проте духовна діяльність, без якої немислиме існування культури, виникає як засіб, що сприяє вдосконаленню практичної діяльності з набуття матеріальних благ. Поступово з розвитком суспільства вона перетворюється на самостійну галузь діяльності, що породжує такі сфери культури, як мистецтво, релігія, наука тощо. Завдяки взаємному «обертанню» засобів і цілей в розвитку культури, безперервно йде диференціація діяльності, виникає її новий вигляд, що безпосередньо відноситься і до соціально-педагогічної діяльності. Проте, якщо на попередніх етапах культурного розвитку духовна діяльність виступала як мета, то нині вона виступає як засіб розвитку соціально-педагогічної діяльності [Там само].

Проблемам об'єкта соціально-педагогічної діяльності частіше властиві внутрішні (особистісні) і зовнішні аспекти. Тому М. Галагузова справедливо підкреслює, що соціально-педагогічна діяльність має зазвичай дві складові: безпосередню роботу з дитиною та посередницьку діяльність у взаєминах дитини із середовищем, що сприяє її соціально-культурному становленню й розвитку [3, с. 107].

На думку О. Безпалько, загальна мета соціально-педагогічної діяльності полягає у створенні оптимальних умов соціалізації особистості [1, с. 13].

Подальша конкретизація цієї мети, на думку автора, відбивається у завданнях, серед яких такі:

- збереження та зміцнення фізичного, психічного, соціального здоров'я особистості;
- створення сприятливих умов в мікросоціумі для розвитку здібностей та реалізації можливостей особистості;
- надання комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги та підтримки;
- попередження та локалізація негативних впливів соціального середовища на особистість [там само].

Зміст соціально-педагогічної діяльності розкривається у процесі соціальної адаптації, профілактики, реабілітації, ресоціалізації та соціально-культурної анімації в певних вікових та соціальних групах.

Вивчення змісту професійної діяльності соціальних педагогів дозволило Л. Нагавкіній, О. Крокинській, С. Косабуцькій виокремити функції соціально-педагогічної діяльності:

1. Профілактична – попередження складної життєвої ситуації або створення умов для розв'язання проблем соціального життя дитини, спільне з нею подолання труднощів на шляху до розв'язання життєво важливих завдань.

2. Захисно-охоронна – захист та охорона прав дитини в уже сформованій складній життєвій ситуації: захист дитини від соціального середовища, якщо в неї виникають проблеми з адаптацією, і захист соціального середовища від деструктивного впливу на нього з боку дитини.

3. Організаційна – координація дій або засобів, що сприяють виходу дитини із складної життєвої ситуації; розвиток і зміцнення соціальних зв'язків для використання можливостей різних фахівців й організацій, залучення їх до розв'язання проблем соціального життя дитини й активне включення самої дитини в ці зв'язки [9].

На нашу думку, цей вид діяльності потрібний у всіх закладах й організаціях, де здійснюється масова робота з дітьми. Саме цим і визначаються такі види соціально-педагогічної діяльності, як:

- соціально-педагогічна діяльність в освітніх закладах;
- соціально-педагогічна діяльність у дитячих суспільних об'єднаннях та організаціях;
- соціально-педагогічна діяльність в закладах творчості та дозвілля дітей;
- соціально-педагогічна діяльність у дитячих оздоровчих центрах;
- соціально-педагогічна діяльність у конфесіях;
- соціально-педагогічна діяльність у дитячих лікувальних закладах.

Робота із соціального захисту, соціальної адаптації, корекції поведінки й розвитку, реабілітації дітей, має бути змістовно орієнтованою на різні категорії дітей, що вимагають особливої уваги професіоналів.

Це дало нам можливість виокремити кілька видів соціально-педагогічної діяльності, кожний з яких вимагає застосування особливих специфічних підходів, методик і технологій: соціально-педагогічна діяльність із дітьми, які мають відхилення в розвитку; соціально-педагогічна діяльність із дітьми, які мають педагогічні відхилення; соціально-педагогічна діяльність із дітьми, які залишилися без піклування батьків; соціально-педагогічна діяльність із дітьми з девіантною поведінкою; соціально-педагогічна діяльність із обдарованими дітьми; соціально-педагогічна діяльність із родиною як провідним чинником соціалізації.

Отже, *професійну діяльність соціального педагога* необхідно розглядати як особливу інтеграційну професію, близьку до педагогічно орієнтованого соціального працівника і професійно підготовленого фахівця в галузі педагогіки відносин в соціумі. Соціальний педагог як професіонал має володіти сукупністю знань, умінь і якостей, що дозволяють здійснювати як педагогічне цілеполягання, так і пізнання в творчій соціально-педагогічній діяльності.

Ми погоджуємося з думкою професора О. Безпалько, яка до функцій діяльності соціального педагога відносить:

– комунікативну, що забезпечує налагодження взаємодії особистості, соціальної групи та державних і недержавних організацій, які виступають клієнтами, волонтерами, спонсорами та партнерами в соціально-педагогічній роботі;

– організаторську, котра характеризує соціально-педагогічну діяльність з точки зору соціального менеджменту, що полягає в структуруванні, плануванні, розподілі видів професійної діяльності та координації роботи з різними соціальними інститутами та представниками споріднених професій;

– прогностичну, що виконує змістовно-цільові (стратегічні) та організаційно-методичні (тактичні) завдання;

– охоронно-захисну, спрямовану на відстоювання прав та інтересів дітей і молоді на основі державних та міждержавних документів з метою забезпечення для неповнолітніх та молоді гарантованих їм прав та умов життєдіяльності ;

– діагностичну, покликану виявляти окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта та виявляти індивідуальні та специфічні особливості клієнта чи певної групи;

– попереджувально-профілактичну, що має на меті, насамперед, виявлення, запобігання й обмеження асоціальних явищ, причин соціальної дезадаптації серед різних соціальних груп та окремих осіб, забезпечення умов для формування соціально позитивної спрямованості особистості;

– корекційно-реабілітаційну, що полягає в роботі щодо зміни та вдосконалення особистісних якостей клієнта, особливостей життєдіяльності та створення умов для розвитку потенційних можливостей осіб з функціональними обмеженнями, активне залучення їх до участі в суспільному житті;

– соціально-терапевтичну, спрямовану на вчасне подолання кризових ситуацій та проблем клієнта на основі самоусвідомлення особистістю відношення до себе, оточуючих та навколишнього середовища [1, с. 50].

Отже, соціально-педагогічна діяльність – це структурно-динамічна сукупність цілеспрямованих соціально-педагогічних дій, що здійснюється у мікросоціумі спеціальними педагогічними засобами в інтересах соціально-психологічного розвитку особистості й міжособистісних відносин дітей з урахуванням реальних умов їхнього життя й освіти.

Теоретичний аналіз феноменів особистості й соціально-педагогічної діяльності свідчить про складність й неоднозначність їхнього тлумачення. Їх виокремлення стосовно реалізації в мікросоціумі дає можливість розширити теоретичні уявлення про особистість та діяльність соціального педагога, зокрема про його професійно-педагогічну культуру.

Література:

- 1.Безпалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
- 2.Беляева Л.А. Философия воспитания как основа педагогической деятельности. Учебное пособие к спецкурсу. - Екатеринбург, 1993.- 110 с. -
- 3.Социальная педагогика: Курс лекций / Под общ. ред. М.А.Галагузовой.- М.: Гум. изд. центр ВЛАДОС, 2000.- 416 с.
- 4.Галагузова Ю.Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.08. – «теория и методика профессионального образования»/ Ю.Н. Галагузова. – Москва, 2001. – 373 с.
- 5.Гончаренко Семен Український педагогічний словник. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
- 6.Гриценко Л.И. Личностно-социальная концепция А.С. Макаренко в современной педагогике (сравнительный анализ отечественного и зарубежного макаренковедения): Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. – Екатеринбург, 1998.-43с.
- 7.Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологический словарь – справочник. – Мн.: Харвест, 2004. – 576 с. (Библиотека практической психологии).

8. Зимняя И.А. Иерархическо-компонентная структура воспитательной деятельности // Воспитательная деятельность как объект анализа и оценивания / Под общ. ред. И.А. Зимней. М., 2003. – С.8
9. Нагавкина Л.С., Крокинская О.К., Косабущая С.А. Социальный педагог: введение в должность: Сб. материалов - СПб.: КАРО, 2000. - 272с.
10. Основи загальної психології/ За редакцією академіка АПН України, професора С. Д. Максименка. – Київ: НПЦ Перспектива, 1998. – 256 с.
11. Слостенин В.А. и др. Педагогика: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений/ В.А.Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А.Слостенина. М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 576 с.
12. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.А.Никитина. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 272 с.
13. Филонов Г.Н. Социально-педагогическая теория: сущность и тенденции развития. //Педагогика, - 1997.-№6. - С. 36-42.
14. Шмачилина С.В. Формирование исследовательской культуры социального педагога: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.01. /С.В. Шмачилина ГОУВПО «Тюменский государственный университет» - Тюмень, 2007. - С.88.

Теоретичний аналіз феноменів особистості й соціально-педагогічної діяльності свідчить про складність й неоднозначність їхнього тлумачення. Їх виокремлення стосовно реалізації в мікросоціумі дає можливість розширити теоретичні уявлення про особистість та діяльність соціального педагога, зокрема про його професійно-педагогічну культуру. Для розуміння сутності та структури професійно-педагогічної культури у статті ми розглянемо одне із основних понять соціальної педагогіки – соціально-педагогічну діяльність.

Ключові слова: особистість, діяльність, соціально-педагогічна діяльність, професійно-педагогічна культура, соціальний педагог.

Теоретический анализ феноменов личности и социально-педагогической деятельности свидетельствует о сложности и неоднозначности их толкования. Их выделение относительно реализации в микросоциуме дает возможность расширить теоретические представления о личности и деятельности социального педагога, в частности о его профессионально-педагогической культуре. Для понимания сущности и структуры профессионально-педагогической культуры в статье мы рассмотрим одно из основных понятий социальной педагогики – социально-педагогическую деятельность.

Ключевые слова: личность, деятельность, социально-педагогическая деятельность, профессионально-педагогическая культура, социальный педагог.

Theoretical analysis of the phenomena of personality and social-pedagogical activity proves their complexity and inhomogeneous nature. Their identification with the purpose of realization in a micro society enables to enlarge the number of theoretical ideas concerning a social pedagogue's personality and activity, namely his professional pedagogical culture. To highlight the essence and structure of professional and pedagogical culture the article explains one of main notions of social pedagogics, that is social and pedagogical activity.

Keywords: personality, activity, social and pedagogical activity, professional pedagogical culture, a social pedagogue.